

แนวการสอนพุทธวิธีแบบอุปมา อุปไมย

Buddhist Teaching Methods in the Form of Parables

พระปลัดฐิตินันท์ ญาณวีโร (เมธานัฏฐวรภัทร) Phra Palad Thitinan Nannaviro
(Mathanatworaphat)

หลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Doctor of Education in Teaching Social Studies

Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University

atatxx1234@gmail.com

บทคัดย่อ

พัฒนาการการสอนแบบอุปมาอุปไมยที่ปรากฏในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงอุปมาอุปไมยจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหรือสิ่งที่คนในสมัยพุทธกาล รู้เห็นอยู่ในชีวิตประจำวันอยู่แล้วนำมาอธิบายเปรียบเทียบ ต่อมาสมัยหลังพุทธกาลการสอนแบบอุปมาอุปไมยเพื่่อมุ่งจะอธิบายเนื้อหาสาระของธรรมะที่เกิดจากการถกเถียงกัน เพื่อเผยแผ่คำสอนและปกป้องรักษาพระธรรมวินัย ต่อมายุคของพระสงฆ์ในสังคมไทย พระสงฆ์ใช้หลักการสอนแบบอุปมาอุปไมยโดยยกตัวอย่างประกอบ มีเอกสารการสอนประกอบ ใช้การเปรียบเทียบหลักธรรมในพระพุทธศาสนากับแนวคิดในศาสนาอื่น รวมทั้งแนวคิดทางปรัชญา สังคมวิทยา วิทยาศาสตร์ และจิตวิทยา มีการอ้างพุทธพจน์จากพระไตรปิฎกมาก่อนแล้วจึงค่อยมายกอุปมาที่เป็นเรื่องของปัจจุบันเหมาะกับผู้ฟัง สอนแบบอุปมาอุปไมยเพื่อการศึกษาหลักไตรสิกขา โดยเริ่มจากในครอบครัวจนถึงนิพพาน และสอนแบบอุปมาอุปไมยในเชิงวาทศิลป์ โดยใช้ภาษาไทยกับภาษาบาลีร่วมกัน

การสอนแบบอุปมาอุปไมยในพระพุทธศาสนาเป็นการใช้โวหารทางภาษาเพื่ออธิบายหลักธรรม โดยมีหลัก 2 อย่างเหมือนกันทุกสมัย คือ อัมมาธิชฺฐาน และ ปุคฺคลาธิชฺฐาน มาอธิบายธรรมะโดยการนำสิ่ง 2 สิ่งมาเปรียบเทียบกัน คือ 1. อุปมา=นามธรรม = อัมมาธิชฺฐาน 2. อุปไมย = รูปธรรม = ปุคฺคลาธิชฺฐาน การสอนแบบอุปมาอุปไมยในพระพุทธศาสนาประสพผลสัมฤทธิ์ได้ในระดับโลกียะและผลสัมฤทธิ์ในระดับโลกุตระ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสมัยปัจจุบันที่ใช้เพื่อการบรรยาย เทศน์ และการตอบปัญหา จัดได้เป็น 3 ยุค คือ ยุคพุทธกาล ยุคหลังพุทธกาล ยุคพระสงฆ์ในสังคมไทย

ซึ่งการสอนแบบอุปมาอุปไมย นั้นพระพุทธเจ้าทรงใช้ตั้งแต่เริ่มเผยแผ่พระพุทธศาสนา แล้วพระสาวกในสมัยพุทธกาลได้นำเอาการสอนแบบอุปมาอุปไมยของพระองค์ไปใช้เพื่อเผยแผ่หลักคำสอนมาถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ : การสอนพุทธวิธี. อุปมา อุปไมย

Abstract

The development of teaching metaphors that appeared in the time of the Lord Buddha The Buddha was a metaphor from the events that happened or things that people in the Buddha's time. I have seen and seen in everyday life and used to explain and compare. Later. in the post-Buddha era. teaching in a metaphor style aimed at explaining the content of the Dharma arising from the debate in order to propagate the teachings and protect the Dhamma and discipline Later. the era of monks in Thai society The monks used teaching principles in a metaphorical way by giving examples. There is a teaching document. compare the principles in Buddhism with ideas in other religions. including

Philosophical concepts. sociology. science. and psychology have first referred to the words of the Buddha from the Tripitaka. and then later brought up analogies that are relevant to the audience. Teach in a metaphorical way to study the threefold principle. starting in the family until nirvana and teach in rhetorical metaphors using the Thai and Pali languages together

Metaphorical teaching in Buddhism is the use of linguistic rhetoric to explain the principles of Dharma. There are 2 principles that are the same at all times. namely Dhammadhisthana and Pukkhaladithana. to explain the Dharma by comparing 2 things. That is. 1. Metaphor = Abstract = Dhammadhisthana 2. Metaphor = Concrete = Pugghadhisthana Metaphorical teaching in Buddhism can achieve worldly results and worldly achievements. And can be applied in modern times used for lectures. sermons and answering questions. It can be classified into 3 eras: the

Buddha era and the post Buddha era. The era of monks in Thai society where teaching is metaphorical that the Lord Buddha had used since the beginning of the propagation of Buddhism. Then the disciples in the Buddha's time brought his teachings in his parables to spread the doctrine to the present day.

Keywords: Teaching Buddhist Methods. Metaphors and Metaphors

บทนำ

หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้จนตรัสสมาธิโพธิญาณแล้ว ทรงพิจารณาว่า “ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้งเห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต บัณฑิตจึงจะรู้ได้” (วิม.(ไทย) 4/7/11) ส่วนบุคคลทั่วไปไม่อาจจะรู้ตามธรรม ที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ หลังจากพระองค์ได้พิจารณาอย่างรอบคอบที่จะตรัสสอนธรรมแก่นุชน้อยทั้งหลาย ด้วยอาศัยความสามารถพิเศษในการสั่งสอน จึงทำให้การเผยแผ่ธรรมะของพระองค์ประสบความสำเร็จ (เสฐียรพงษ์ วรรณปก.2540: 60) พระองค์ทรงใช้วิธีการสอนแบบอุปมาอุปไมยด้วยการนำเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาเปรียบเทียบกับเพื่อชักจูงให้ผู้ฟังคล้อยตามเหตุผลลักษณะที่เปรียบเทียบกับกันนั้นส่วนมากจะเป็นการนำเอาอุปมาอุปไมยมาอธิบายขยายความนามธรรมมากกว่าโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่มีเนื้อหาสาระเข้าใจยากให้เข้าใจง่ายและคล้อยตามพระธรรมเทศนาและนำไปปฏิบัติได้ถูกต้อง เมื่อจบการสอนหรือการสนทนา ผู้ฟังได้บรรลุผลมรรคผลในระดับที่ต่างกันไป ด้วยวิธีการสอนแบบอุปมาอุปไมยนี้ทำให้การเผยแผ่ธรรมะของพระองค์ประสบความสำเร็จและเป็นต้นแบบให้แก่พระสงฆ์สาวกได้นำมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่า มีเหตุผลอะไรที่ทำให้พระพุทธเจ้าและพระสาวกในยุคต่อมาใช้วิธีการสอนแบบอุปมาอุปไมย และมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย วันเวลาสถานที่ เหตุการณ์และลักษณะเฉพาะตัวของผู้ที่สอนอย่างไรตลอดถึงวิธีนำเสนอหลักธรรมด้วยการอุปมาอุปไมยเข้ามาเปรียบเทียบกับเพื่อความสะดวกสละสลวยของภาษามีลักษณะเป็นอย่างไร การสอนแบบอุปมาอุปไมยเป็นรูปแบบที่นำศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบและวิธีการสอนให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด อันจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สอนในทุกๆระดับ

นิยามและความหมายของการสอนแบบ

อุปมาอุปไมยในพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล การอุปมาอุปไมยนั้นใช้ในการแสดงธรรม เช่น การอุปมาคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเหมือนใบไม้ในกำมือ เป็นต้น การสอนแบบอุปมาอุปไมยในพระพุทธศาสนา มีปรากฏตั้งแต่สมัยพุทธกาลและหลังพุทธกาล เช่น ในสมัยของพระเจ้ามิลินท์ และต่อมาพระสงฆ์ในยุคหลัง ๆ ได้นำ การสอนแบบอุปมาอุปไมยมาประยุกต์ใช้ช่วยทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดความประทับใจในอุปมาที่ยกขึ้นมาเปรียบเทียบ ให้นึกความชัดเจนยิ่งขึ้นโดยนำสิ่งที่ป็นรูปธรรมชัดเจนใกล้ตัวและเข้าใจอยู่แล้ว มาเปรียบเทียบกับนามธรรมหรือเปรียบเทียบนามธรรมกับนามธรรม ในที่นี้จะได้กล่าวถึงนิยามความหมายของอุปมาและอุปไมย

อุปมาหมายถึงสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบหรือข้อความที่ยกมาเปรียบเทียบเพื่อให้เนื้อความกระชับชัดเจนยิ่งขึ้นแต่จะขออธิบายความหมายที่คนส่วนใหญ่เข้าใจและนิยมใช้ก่อน คำว่า “อุปมา” มีผู้ให้นิยามความหมายไว้ ดังต่อไปนี้

“อุปมา เครื่องเปรียบเทียบ (อุปมาน โอปมม) อุปมียติ สติกรียติ เอตายาติ อุปมา สิ่งเป็นเครื่องเปรียบเทียบ (อุป บทหน้า มา ธาตุในความหมายว่าเปรียบ.กะ.ประมาณกวี ปัจจัย. ลบ กวี)” (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช).2550 : 105)

อุปไมย หมายถึง การนำสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ หรือสิ่งควรนำสิ่งอื่นมาเปรียบเทียบ ได้แก่ ข้อความหลักที่ผู้พูดหรือผู้เขียนต้องการแสดงออกมาทำให้ผู้ฟังเข้าใจข้อความคำว่า “อุปไมย” มีผู้ให้นิยามความหมายไว้ ดังต่อไปนี้

อุปไมย หมายถึง ข้อความที่ควรนำสิ่งอื่นมาเปรียบเทียบ สิ่งที่จะหาสิ่งอื่นมาเปรียบเทียบ สิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). 2558 :574)

อุปไมย หมายถึง [อุปะไม. อุปะไม] น. สิ่งหรือข้อความที่พึงเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นเพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง.คู่กับ อุปมา. (ป. อุปเมย). (ฝ่ายวิชาการ บริษัท สกายบุ๊กส์จำกัด. 1557 : 695)

ดังนั้น ความหมายของอุปมาและอุปไมยคือ สิ่งที่ยกขึ้นมาเปรียบเทียบและสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบซึ่งมีสภาพหรือสถานะที่ใกล้เคียงกัน เมื่อนำสองคำนี้มารวมกันจึงหมายถึงการนำสิ่งที่มีความคล้ายกันบางอย่างมาเปรียบเทียบกันโดยสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบเรียกว่า “อุปมา” และสิ่งที่นำสิ่งอื่นมาเปรียบเทียบเรียกว่า “อุปไมย” เพื่อให้เข้าใจความหมายง่ายขึ้น ดังจะเห็นได้จากคำนิยามต่อไปนี้ คำว่า“อุปมาอุปไมย” (ส.ม. (ไทย) 19/1128/638) หมายถึง การเปรียบเทียบการนำเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาเปรียบเทียบซึ่งกันและกัน เพื่อให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านได้เข้าใจความหมาย ได้ง่ายขึ้น มีความชัดเจน

สละสลวย และมีความไพเราะทางด้านภาษา ซึ่งในอุปมาอุปไมยนั้นจะประกอบไปด้วยส่วนประกอบสำคัญ 2 ประการ กล่าวคือ

1) อุปมา ซึ่งหมายถึงสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบ ได้แก่ ข้อความที่ยกมาเปรียบเทียบเพื่อให้เนื้อความกระจ่างชัดเจนยิ่งขึ้น

2) อุปไมย คือสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ หรือสิ่งควรนำสิ่งอื่นมาเปรียบเทียบ ได้แก่ข้อความหลักที่ผู้พูดหรือผู้เขียนต้องการแสดงออกมาเพื่อนำสิ่งอื่นมาเปรียบเทียบ เช่น

2.1) ความเย็น คือ สิ่งที่นำมาอุปมา เป็นนามธรรมคือ อัมมาธิฐาน หมายถึง ความเย็นของพระนิพพาน

2.2) ความเย็น คือ สิ่งที่นำมาอุปไมย เป็นรูปธรรม คือ ปุคคลาธิฐาน หมายถึง น้ำแข็ง ฉะนั้นจากการอุปมาอุปไมยดังกล่าว ช่วยทำให้เราเข้าใจความเป็นมาของการนิยามความหมายของการอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบจากความเป็นน้ำแข็ง

จึงกล่าวได้ว่า การสอนแบบอุปมาอุปไมยเป็นการนำสิ่งหนึ่งที่เป็นรูปธรรมมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นนามธรรมเพื่อให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านได้เข้าใจความหมายได้

ความเป็นมาและพัฒนาการของการสอนแบบอุปมาอุปไมย

หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรม อาศัยพระกรุณาในหมู่สัตว์ ทรงตรวจดูโลกด้วย พุทธจักขุ เมื่อทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุทรงจำแนกหมู่สัตว์อุปมาเหมือนดอกบัว 3 เหล่า ซึ่งต่อมาบรรพตถาจารย์ได้ขยายเพิ่มเป็น 4 เหล่า คือ

1) อุปมาเหมือนดอกบัวที่โผล่พ้นน้ำแล้ว ได้ทรงจัดเป็นสัตว์ทั้งหลายบางพวกสามารถรู้และเข้าใจตามธรรมที่พระองค์ตรัสรู้แล้วนำมาสั่งสอนได้ทันที

2) อุปมาเหมือนดอกบัวที่โผล่เสมอน้ำ พร้อมจะเบ่งบานในไม่ช้า

3) อุปมาเหมือนดอกบัวที่อยู่ในน้ำพร้อมที่จะบานในวันต่อไป ได้ทรงจัดเป็นสัตว์ทั้งหลายบางพวกจะรู้ตามได้แต่ต้องใช้เวลาในการสอนบ่อยๆ

4) อุปมาเหมือนดอกบัวที่เพิ่งเกิด หรือมีโรคยังอยู่ใต้โคลนตม จมอยู่ในตมอาจตกเป็นอาหารของปลาและเต่าได้ทรงจัดเป็นสัตว์ทั้งหลายบางพวกไม่สามารถรู้ตามธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ได้ (ม.มู. (ไทย) 12/283/307-308)

อุปมานี้ได้เกิดขึ้นในพระทัยของพระองค์ จนเป็นเหตุให้พระองค์เข้าใจสัจธรรมและสามารถนำมาโปรตรสรพสตร์ “การสอนแบบอุปมาอุปไมย ตามหลักการเทศนาที่พระองค์ทรงใช้มี 2 อย่าง คืออัมมาธิชฺฐาน และปุคคลาธิชฺฐาน” พระองค์ทรงใช้อุปกรณ์ในการสอนที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้ที่ทรงสอน หรือสิ่งที่รู้จักและมีการใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน มาเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่คนไม่เข้าใจ หรือไม่เคยได้ยิน และไม่เคยได้สัมผัสมากล่าวเปรียบเทียบจนกระทั่งทำให้เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น นี่เป็นความสำคัญของอุปมาอุปไมย

การสอนแบบอุปมาอุปไมยในสมัยพุทธกาล

การสอนแบบอุปมาอุปไมยของพระสงฆ์เป็นเครื่องมือสำคัญในการสั่งสอนสัตว์โลก เพราะเป็นการใช้สื่อที่หาได้ง่ายเป็นการสอนโดยอาศัยสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติและใกล้ตัวหยิบยกมาใช้เพื่อเปรียบเทียบ เพื่อการสั่งสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เช่น

“ภิกษุทั้งหลาย กลอนของเรือนยอดทั้งหมตล้วนโน้มไปสู่ยอด โนมไปสู่ยอด โอนไปสู่ยอดแม้นันใด ภิกษุก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน เมื่อเจริญโพชฌงค์ 7 ประการ ทำโพชฌงค์ 7 ประการให้มาก ย่อมโน้มไปสู่นิพพาน โนมไปสู่นิพพานโอนไปสู่นิพพาน” (ส.มหา.(ไทย) 19/188/123) พระพุทธเจ้าทรงใช้รูปแบบการอุปมาอุปไมยตามลักษณะของอักษรศาสตร์ในการสอน 4 รูปแบบ ดังนี้

1) กล่าวจากนอกมาใน คือ การอุปมาก่อนแล้วกล่าวความตามหลัง เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้มากที่สุดเป็นเพราะว่าทรงต้องการที่จะเปรียบเทียบ จากรูปธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่ใกล้ตัวและเห็นภาพพจน์ชัดเจนเข้าใจได้ง่าย เช่น “อุปมาแห่งขันธ 5 อุปมาแห่งรูป อุปมาแห่งเวทนา อุปมาแห่งสัญญา อุปมาแห่งสังขาร อุปมาแห่งวิญญูณ เป็นต้น” (ส.ช. (ไทย) 17/95/182) ทรงยกธรรมชาติแวดล้อมที่พบได้ในชีวิตประจำวันและอยู่ในท้องถิ่น หรือ สิ่งอันเป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว มาบรรยายหรือเล่าเรื่อง เช่น แม่น้ำหยาตผน พยับแดด ยกให้เห็นภาพก่อน แล้วจึงมาเปรียบเทียบอธิบาย

2) กล่าวจากในมานอก คือ การกล่าวความก่อนอุปมาทีหลัง เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้ามักจะใช้เมื่อกกล่าวความที่ยกเป็นหัวข้อขึ้นมาซึ่งมักจะเป็นข้อธรรมหรือนามธรรมหรือพฤติกรรมของสัตว์บุคคล แล้วจึงเปรียบเทียบกับสิ่งที่เหมือนหรือควรกับสิ่งนั้น เช่น “...อุปมาแห่งกาม ควรเปรียบด้วยขึ้นเนื้อ ควรเปรียบด้วยคบเพลิงหญ้า ควรเปรียบด้วยหลุมถ่านเพลิง ฯลฯ...” (ขุ.มหา. (ไทย) 29/3/7) แล้วจึงชี้แจงตักเตือนให้เห็นโทษของสิ่งนั้นๆ

3) กล่าวจากนอกมานอก คือ การใช้อุปมาล้อมความ เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการที่จะเน้นย้ำและเพื่อให้เกิดการซักถามในประเด็นนั้น ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนมากยิ่งขึ้นโดยมักจะพบในอุปมาที่เกี่ยวกับการภาวณาเช่น “...กายคตาสติเสมือนบุรุษผู้ถือหมอน้ำที่มีน้ำเต็ม...” (ม.อ. (ไทย) 14/157/204) เป็นต้น

4) กล่าวในมาใน คือ กล่าวอุปมาแล้วจึงกล่าวถึงอุปมาอีกครั้ง ตัวอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงใช้อุปมาประเภทนี้มักกล่าวพาดพิงถึงพฤติกรรมบุคคลมาเป็นตัวอย่างในการสอนหรือเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยการอธิบายรายละเอียดมากพอสมควร เช่น “...อุปมาแห่งกรรม กรรมเปรียบด้วยก้อนเกลือ” (อง.ทก. (ไทย) 20/101/337)

พระพุทธเจ้าทรงสอนแบบอุปมาอุปไมย จากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือ รู้เห็นเข้าใจอยู่แล้วไปหาสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจได้ยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ และทรงอุปมาเรื่องที่ลุ่มลึกจากง่ายไปยากลงไปตามลำดับขั้น ต่อเนื่องกันไปเป็นสายดุจทะเลมีความลาดชันไปตามลำดับ

พระพุทธเจ้าทรงโปรดเวไนยสัตว์ วิธีการอุปมาอุปไมยเป็นการทำนามธรรมให้เป็นรูปธรรมหรือทำของยากให้ง่ายพระองค์ทรงมีความสามารถเฉพาะตัวในการสอนโดยใช้การสอนแบบอุปมาอุปไมยซึ่งมีเนื้อความที่สุขุม ลุ่มลึกดงามทางภาษาศาสตร์ บางครั้งพระพุทธเจ้าก็ทรงใช้การบรรยายสลับกับการอุปมา ประโยชน์จากการสอนแบบอุปมาอุปไมยของพระพุทธเจ้านั้นเห็นเป็นรูปธรรมมากกล่าวคือ เมื่อเปรียบเทียบปริมาณและคุณภาพของการใช้อุปมาพบว่า ในแต่ละคราวที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาและใช้อุปมาในการเปรียบเทียบเพื่อให้ผู้ฟังเห็นภาพชัดเจนและคล้อยตามพระองค์นั้น เนื้อหาในแต่ละบทประกอบด้วยเนื้อหาที่สมบูรณ์ ละเอียดลออ มีความงามที่พิสดารและลึกซึ้ง พระองค์ไม่ทรงกล่าวในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ถึงแม้จะเป็นวาทะที่ขอบใจของมหาชนก็ตามและเป็นการใช้ภาษาที่ทำให้เกิดความประทับใจสูงสุด คือประกอบด้วยความเลื่อมใส เคารพศรัทธาในการฟังนั้นด้วย ดังนั้น การใช้อุปมาของพระพุทธเจ้าจึงเป็นความวิจิตรทางภาษาที่เหนือกว่าความงามธรรมดาทั่วไป เช่น อุปมาถามคุณทั้งหลายเหมือนของขอยืมเขามา สิ่งต่างๆ ที่ท่านได้มา ผมขนเล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูกเป็นต้น ล้วนเป็นของขอยืมไม่ใช่ของของเรา เมื่อเจ้าของขอยืม ก็ต้องคืนเขาไป จึงไม่ใช่สิ่งที่เราควรยึดติดหรือให้ความสำคัญ

การสอนแบบอุปมาอุปไมยในสมัยหลังพุทธกาล

การสอนแบบอุปมาอุปไมยของพระสงฆ์ในอดีตเกิดขึ้นและพัฒนามาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนม์อยู่แต่ในที่นี่ จะกล่าวถึงการสอนแบบอุปมาอุปไมย เฉพาะที่เป็นของ พระสงฆ์ โดยเริ่มตั้งแต่ยุคสมัยของพระนาคเสน เป็นต้นมา

การสอนแบบอุปมาอุปไมยของพระนาคเสน

พระนาคเสนได้อุปมาอุปไมยโต้ตอบปัญหาเกี่ยวกับพระเจ้ามิลินท์ ซึ่งพระนาคเสนใช้ปฏิภาณโวหาร (วคิน อินทสระ. 2528 : ก-ข) รู้จักการเลือกใช้ภาษาที่เหมาะสมในการสื่อสารด้วยหลักของเหตุและผลตามหลักวิชาขวาที คือตอบแยกแยะมีคำอุปมาอุปไมยมาประกอบช่วยให้ปัญหาที่ไม่ชัดเจนมีความชัดเจนยิ่งขึ้น สิ่งที่เป็นนามธรรมก็สามารถนำมาเปรียบเทียบให้เข้าใจได้ด้วยรูปธรรม จนเป็นที่พอพระทัยของพระเจ้ามิลินท์ ทำให้พระองค์ทรงยอมรับการสนทนาโต้ตอบกัน เช่น การอุปมาอุปไมยเรื่อง รลกับกาย ดังนี้

พระนาคเสนได้ถามพระยามิลินท์เรื่องเกี่ยวกับส่วนต่าง ๆ ของรถว่าส่วนใดเป็นรถ พระยามิลินท์ ตอบว่า ไม่ใช่พระนาคเสน กล่าวว่าไม่เห็นส่วนใดเป็นรถ เป็นอันว่ารถไม่มีและได้ให้พระยามิลินท์ทรงแก้ไข พระเจ้ามิลินท์จึงตรัสว่าการที่เรียกว่า รถนี้ เพราะอาศัยเครื่องประกอบรถทั้งหมดจึงเรียกว่ารถ พระเถระจึงกล่าวว่า ถูกแล้ว มหาบพิตร ข้อที่อาตมภาพได้ชื่อว่า “นาคเสน” ก็เพราะอาศัยเครื่องประกอบด้วยอวัยวะทุกอย่าง คือ อากา 32 มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนังเนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น ล้วนเป็นของขอยืม ไม่ใช่ของของเรา เมื่อเจ้าของขอยืม ก็ต้องคืนเขาไป จึงไม่ใช่สิ่งที่เราควรยึดติดหรือให้ความสำคัญ (พระมหาวีสิษฐ์ ปญญาพัฒโน. 2545 : 25)

การสอนแบบอุปมาอุปไมยของพระพุทธโฆษาจารย์

พระพุทธโฆษาจารย์ เป็นนักปราชญ์ชาวอินเดีย ผู้รจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรค แต่งคัมภีร์ อรรถกถาอธิบายข้อความในพระไตรปิฎก ลักษณะการรจนาของพระพุทธโฆษาจารย์ใช้แบบมิสสกะ คือผสมผสานทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองในการอธิบายเนื้อหา และได้นำเสนอรูปแบบการเขียนคัมภีร์ตามแบบอย่างอรรถกถา คัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้ได้อธิบายรวมทั้ง 3 ปิฎก และมีรูปแบบการอุปมาอุปไมย ดังนี้

รูปแบบที่ 1 อุปมาอุปไมยควบกับคำอธิบาย คือเริ่มต้นนำบาลีคือคำหรือข้อความในพระไตรปิฎกมาเป็นมาติกาบทตั้งแล้วก็อธิบายบาลีเฉพาะไปเรื่อยๆ พบบาลีศัพท์ไหนตอนไหน ก็นำมาอธิบายไปเรื่อย ๆ พร้อมกับอุปมาอุปไมย

รูปแบบที่ 2 อุปมาอุปไมยควบกับการถามตอบแบบต่อเนื่อง เช่น ในสัณนิเทศแห่งวิสุทธิมรรค นี้ แม้จะมีคำว่าปุจฉา และวิสัชนา หมายถึงคำถาม และคำตอบอยู่ในมาติกาอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ได้เน้นถึงการถามและคำตอบอย่างชัดเจนทันที

รูปแบบที่ 3 อุปมาอุปไมยไปตามลำดับของเนื้อหาโดยเน้นหัวข้อและยกบาติมาอธิบาย (พระพุทธโฆสเถร. 2554 : 986-994)

ดังตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เช่น เมื่อส่วนและสัมภาระทั้งหลาย มีเพลลา ล้อ ตัวถังและงอนเป็นต้นตั้งอยู่ร่วมกันโดยอาการอันเดียวกัน เพียงคำเรียกว่า “รถ” ก็มีขึ้น แต่เมื่อเข้าไปพิจารณาดูส่วนอันหนึ่ง ๆ โดยปรมาตม์ชื่อว่า “รถ” หามิได้ ฉันทิ เมื่อสัมภาระของเคหะทั้งหลายเช่นไม้เป็นต้นตั้งล้อมเอาอากาศเข้าไว้โดยอาการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพียงคำร้องเรียกว่า “เคหะ” ก็มีขึ้น แต่โดยปรมาตม์แล้ว ชื่อที่เรียกว่า “เคหะ” หามิได้ เมื่อนี้ทั้งหลายมีนิ้วมือและหัวแม่มือเป็นต้น ตั้งอยู่โดยอาการอันเดียวกันเพียงคำเรียกว่า “กำปั้น” ก็มีขึ้น แต่โดยปรมาตม์ ชื่อว่า “กำปั้น” หามิได้ ส่วนทั้งหลายมีกะโหลกและสายเป็นต้น ตั้งอยู่โดยอาการอันเดียวกัน เพียงคำเรียกว่า “พิณ” ก็มีขึ้นโดยปรมาตม์ หามิชื่อเรียกว่า “พิณ” ไม่ แต่ทว่าโดยปรมาตม์ก็มีอยู่แต่เพียงนามและรูปเท่านั้น ความเห็นของโยคาวจรผู้นั้นซึ่งเห็นอยู่ดังกล่าวนี้นี้ มีชื่อว่า ยถาภูตญาณทัสสนะคือ การเห็นตามเป็นจริง

พระพุทธโฆษาจารย์ มีรูปแบบการอธิบายหลักธรรมโดยการจัดหมวดหมู่ตามลักษณะของการจัดหมวดหมู่เหมือนพระไตรปิฎก โดยการย่อคำอธิบายและจัดรูปแบบการอุปมา อุปไมยประกอบการอธิบาย เหมาะแก่ผู้มีโอกาสน้อย ทั้งท่านผู้รจนาก็ทรงไว้ซึ่งปัญญาอันชาญฉลาด สามารถถอดถ้อยมาปรับปรุงชำระเรียบ มีข้อความสัมพันธ์ติดต่อกัน มีลำดับจากง่ายไปหายาก จากหยาบไปหาละเอียด จากต่ำไปหาสูงถูกต้องตามหลักวิชาครูทุกประการ

การสอบแบบอุปมาอุปไมยของพระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺโญ)

พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺโญ) หรือพุทธทาสภิกขุ เป็นนักวิชาการที่มีชื่อเสียงอีกท่านหนึ่งที่ใช้การอุปมาอุปไมยในการอธิบายคำสอน เช่น การอุปมาอุปไมยในคำอธิบายที่ว่า สิ่งสำคัญในพระพุทธศาสนาก็ไม่มีอะไรยิ่งใหญ่ไปกว่าเรื่องการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ที่เรียกว่าการประพฤติพรหมจรรย์ หรือว่าการเดินไปตามอริยมรรคมีองค์ 8 นี่คือ สิ่งสำคัญที่สุดและสิ่งเดียวด้วยในพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญ ในที่นี้หมายความว่ามันเป็นของจำเป็นสำหรับเราทุกคน ที่จะต้องปฏิบัติให้สำเร็จ คือ เดินให้สำเร็จแล้วปัญหานี้ก็จะเกิดอยู่จริง ๆ กับเราทุกคนแม้ว่าเราจะไม่รู้สึกตัว คือ ไม่ค่อยจะมีใครคิดหรือมองเห็นว่าชีวิตนี้มันเหมือนกับการเดินทาง “เพราะว่าเขาวิ่งแต่ที่จะเที่ยวไป

หลงใหลมัวเมาในสิ่งอะไรต่าง ๆ แล้วหยุดชะงักอยู่ที่นั่นชีวิตมันก็ไม่เป็นการเดินทาง” (พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญโญ). 2525 : 177-179) คำอธิบายดังกล่าวเปรียบเทียบการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์เป็นเหมือนการเดินทาง

พุทธทาสภิกขุใช้รูปแบบการอุปมาอุปไมยตามแบบที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นประจำ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่าง ต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1 การอุปมาอุปไมยเกี่ยวกับชีวิตและการทำงาน คือ “ชีวิตของคนเราเหมือนกับลงเรือค้าเที่ยวไปค้าขาย สิ่งที่ต้องการ คือ เงินตามถิ่นต่าง ๆ จนกว่าจะหยุด” (สิริมา เชียงเชาว์ไว. 2556 : 67) เป็นการลงเรือไปค้าขายสินค้าในถิ่นต่างเพื่อหาเงิน ได้จนพอแล้วก็หยุด

ตัวอย่างที่ 2 การอุปมาการปฏิบัติอริยมรรคเหมือนกับการเดินทางไกล เดินทางบก เดินทางเข้าไปที่เมืองเมืองหนึ่ง ที่เรียกว่า เมืองนิพพานหรือเมืองอมตะก็แล้วแต่จะเรียกมันก็ต้องเดินทางไกล และก็ต้องไปด้วยความยากลำบากอริยมรรคมีองค์แปดเปรียบเหมือนกับการเดินทางไกลก็ได้ คนจะเดินทางไกลต้องมีความรู้เช่นความรู้เรื่องแผนที่ที่เราจะเดินไป ต้องมีการตระเตรียม ต้องมีการอารักขา ต้องมีเสบียงอาหาร ต้องมียานพาหนะ แม้ที่สุดแต่รองเท้านี้ก็เรียกยานพาหนะ จนกว่าจะไปถึงเมืองนั้น ชีวิตนี้ก็เหมือนกันก็เดินทางวิญญูณเดินทางนามธรรมเดินอยู่ภายใน จนกว่ามันจะถึงจุดหมายปลายทางการปฏิบัติอริยมรรคมีองค์แปดเป็นการเดินทางอยู่ข้างใน

ตัวอย่างที่ 3 การอุปมาการปฏิบัติเพื่อไปนิพพานเหมือนการออกไปสู่ฝั่งโน้น แผ่นดินสายนี้มีแต่เรื่องร้ายกาจทั้งนั้นก็อยากจะออกไปสู่ฝั่งโน้น ฝั่งนี้เรียกว่า ตีระ ฝั่งโน้นเรียกว่าปาระ นิพพานเป็นชื่อของ ปาระคือฝั่งโน้น โลกียะเป็นชื่อของตีระคือ ฝั่งนี้ แต่น้อยคนนักที่จะออกไปสู่ฝั่งโน้นได้ส่วนมากก็วิ่งรอบอยู่ตามฝั่งนี้อย่างบทสวดมนต์ที่เราสวดกันอยู่ทุกวัน

ตัวอย่างที่ 4 การอุปมาชีวิตเหมือนการออกจากโลกไปสู่โลกอุดร ฟังดูคล้ายว่าโลกนี้มันไม่ไหวจะไปสู่โลกคือโลกอุดร ที่แท้คำว่า โลกอุดร แปลว่าเหนือโลก พ้นโลกไม่เกี่ยวกับโลก โลกหรือโลกียะนี้มันเหลือทน ที่นี้ต้องการจะออกไปจากเสียจากโลก ไปสู่โลกโลกคือโลกุตระ ชีวิตไม่ได้หยุดนิ่ง ชีวิตเดินทางไป เทียบเรือไปในทะเล ไปหาที่ต้องการหรือว่าเดินทางไกลไปสู่เมืองนิพพานหรือว่าออกไปเสียจากฝั่งนี้ไปสู่ฝั่งโน้นหรือออกไปเสียจากโลกไปสู่โลกอุดร (สิริมา เชียงเชาว์ไว. 2556 : 67)

ตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ สิ่งสำคัญในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์เรานี้ ไม่มีอะไรนอกจากการทำความดับทุกข์ การทำความดับทุกข์เราเปรียบเทียบเป็นอุปมาได้หลายอย่าง เช่น การเดินทาง

การสอนแบบอุปมาอุปไมยของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

คำอธิบายหรือคำสอนในงานเขียนของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ปัจจุบันคือสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ มีทั้งแบบการอุปมาอุปไมยและหลักคำสอนในเชิงวิชาการผสมผสานกันไปในการปาฐกถาหรือบรรยายธรรม การเปรียบเทียบก็เหมือนกับยกนิทานหรือยกอุทาหรณ์ ซึ่งวิธีการนี้ทำให้ผู้ฟังมองภาพชัดเจนยิ่งขึ้น การสอนแบบอุปมาอุปไมยของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ที่สำคัญมี 2 รูปแบบ คือ

4.1) รูปแบบการอุปมาด้วยบุคคลสมมติหรือเหตุการณ์สมมติ เช่น ยุคนี้หมดสมัยแล้วที่จะยึดเยียดข้อมูลข่าวสารให้สิทธิ์ท่องจำเพราะข้อมูลที่ท่องจำจะล้าสมัยในเวลาไม่นานก็ขึ้นใหม่ถึงภษิตจีนที่ว่า ถ้าท่านให้ปลาแก่คนจนเขาจะมีปลากินเพียงวันเดียว ถ้าท่านสอนวิธีจับปลาให้เขาเขาจะมีปลากินตลอดชีวิต การสอนให้เด็กท่องจำข้อมูลนั้นได้ไม่นานหรือยกข้อมูลก็เหมือนกับการให้ปลาแก่คนจนเด็กจะใช้ข้อมูลนั้นได้ไม่นานเพราะข้อมูลล้าสมัยเร็วการสอนให้เด็กคิดหาวิธีการแก้ปัญหาในอนาคตครูจึงควรสอนวิธีแสวงหาปัญญาในเด็กเมื่อมีปัญหา ก็จะหาได้ไม่ยาก

4.2) รูปแบบอุปมาจากรูปธรรมสู่นามธรรม ประเด็นหรือจุดเด่นในเรื่องนี้ก็คือท่านยกธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เช่น ต้นไม้มาเปรียบเทียบซึ่งเมื่อกล่าวถึงต้นไม้ใคร ๆ ก็ไม่ต้องไปอธิบายการใช้ภาษาหรือการนำเสนอเรื่องที่คนทั่วไปรู้กันอยู่แล้ว นี่แหละคือลักษณะหรือจุดเด่นในการสอนแบบอุปมาอุปไมยของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เช่น ต้นไม้โตพบแต่ความสบายคือเจอหน้าฝนตลอดเวลา ต้นไม้นั้นพบแต่ความแห้งแล้งของฤดูร้อนตลอดเวลา ต้นไม้นั้นจักกระแจะกรีน ต้นไม้ที่เติบโตสมบูรณ์ คือ ต้นไม้ที่ผ่านทั้งฤดูฝนฤดูร้อนสลับกันไป เมื่อผ่านฤดูร้อนครั้งหนึ่งจะเกิดวงปีภายในต้นไม้จำนวนวงปีเป็นประจักษ์พยานว่าต้นไม้นั้นผ่านความแห้งแล้งของฤดูร้อนมาก อีกครั้งวงปีเลขาออกตัวกลายเป็นแก่นของต้นไม้และแก่นนี้เองทำให้ต้นไม้แข็งแรง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). 2556: 11)

การนำเสนอโดยวิธีการเปรียบเทียบที่ยกกล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าส่วนมากจะเป็นเรื่องที่คนไปเห็นและรู้กันอยู่แล้ว เมื่อท่านยกขึ้นมาเปรียบเทียบครั้งใด คนก็จะเข้าใจง่ายมองเห็นภาพชัดเจน จึงทำให้ผู้ฟังเกิดความเพลิดเพลินในการติดตามธรรมะบรรยายของท่าน

การสอนแบบอุปมาอุปไมยของพระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้เขียนผลงานทางวิชาการเป็นจำนวนมากโดยส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ศึกษารู้จักวิธีการประยุกต์พระพุทธศาสนาให้เข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ ในการสอนของท่านก็มีการใช้อุปมาอุปไมยเช่นกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1 เปรียบเทียบก้อนดินและอนุภาคอย่างอะตอมกับไตรลักษณ์ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิบายอนิจจังลักษณะและทุกขลักษณะโดยเปรียบเทียบกับก้อนดินว่า เมื่อเราโยนขึ้นไปบนท้องฟ้าแล้ว มันก็ตกลงมาแตกบนพื้นดิน การที่ก้อนดินตกลงมาแตกเป็น อนิจจัง คือ ความไม่เที่ยง แต่เหตุที่ก้อนดินตกลงมาจากท้องฟ้าก็เพราะถูกแรงดึงดูดของโลกบีบคั้นให้ต้องตกลงมา ก้อนดินไม่อาจจะอยู่บนท้องฟ้าเพราะมีแรงที่ไปกดไปบีบไปดึงก้อนดินให้ตกลงมา นั้นแสดงว่าก้อนดินเป็นทุกขังก็ต้องอยู่ในสภาพเดิมได้ยาก (พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). 2548 :64) และเปรียบเทียบกับอนัตตลักษณะกับอนุภาคอย่างอะตอมไว้ว่า การที่อนุภาคพื้นฐานของอะตอมอยู่ด้วยตัวเองไม่ได้ก็หมายถึงว่ามันเป็น อนัตตา คือ ไม่มีแก่นสารของตัวเองไม่มีสิ่งใดตั้งอยู่ถาวรด้วยตัวของมันเอง ต้องอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้นตามหลักปฏิจจสมุปบาท ซึ่งมาจากคำว่า “ปฏิจจ” ซึ่งแปลว่าอาศัยกันและกัน และ “สมุปบาท” แปลว่าเกิดร่วมกัน ในโลกนี้ไม่มีอะไรอยู่ได้ด้วยตัวลำพังของมันเองเมื่อสิ่งนี้เกิดสิ่งนั้นก็เกิด เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนั้นก็ดับ

ตัวอย่างที่ 2 เปรียบเทียบการช่วยตัวเองกับการกางร่ม คนเราไม่ช่วยตัวเองก็เหมือนเราถือร่มไม่กาง มันจะกันแดดได้อย่างไร จะกันฝนได้อย่างไร จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเป็นการเปรียบเทียบปัญญากับร่ม โดยสิ่งที่ถูกเปรียบ คือ ปัญญา แบบเปรียบ คือ ร่ม ซึ่งต้องการเสนอความคิดว่า ปัญญาเป็นสิ่งที่มิประโยชน์เมื่อนำมาใช้ในเวลาอันสมควรเหมือนร่ม

ตัวอย่างที่ 3 เปรียบเทียบการขาดสติกับการไม่มียามเฝ้าประตูบ้าน ความทุกข์เกิดขึ้นได้เพราะเราขาดสติเป็นเรื่องกำกวมจิตใจ คือเหมือนกับว่า ไม่มียามเฝ้าประตูบ้านหรือมีแต่ยามมันเพลอมันนั่งหลับเสีย หรือว่านอนหลับเสียหรือว่าไปคุยกับเพื่อนที่อื่น ปลอมให้ผู้ร้ายเข้าไปในบ้านได้จากตัวอย่างข้างต้นนี้เป็นการเปรียบเทียบกับสติหรือการควบคุมจิตใจ สิ่งที่ถูกเปรียบ คือ สติหรือการควบคุมจิตใจ สิ่งที่น่ามาเปรียบ คือ ยาม โดยต้องการแสดงให้เห็นถึงการควบคุมจิตใจให้ดีขึ้นเหมือนกับยามที่เฝ้าประตูบ้านไว้เพื่อไม่ให้ผู้ร้ายเข้าบ้านได้

การสอนแบบอุปมาอุปไมยของพระพรหมบัณฑิตมีจุดเด่นอยู่ที่มีองค์ความรู้และประเด็นใหม่ๆ ให้ขบคิดอยู่เสมอ การใช้ภาษาที่เรียบง่าย บรรยายธรรมมีชีวิตชีวา ไม่เครียด แทรกด้วยอารมณ์ขัน

ทั้งที่เนื้อหาพุทธธรรมนั้นยากแต่ท่านก็สามารถบรรยายให้ผู้ฟังได้เข้าใจง่าย แต่ละเรื่องนั้นก็พัฒนาเป็นขั้นเป็นตอน สามารถอธิบายได้ลึก และก็มีเหตุผลผล ครอบคลุมทุกประเด็น ทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพและนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ถึงจะบรรยายเรื่องเดียวกันก็ตาม ท่านก็จะมอบคุณค่าความรู้ใหม่ ๆ ให้ทราบอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นประเภทพัฒนาจิตใจหรือประเภทบูรณาการก็ตามท่านได้ชี้แจงเนื้อหาพุทธธรรมได้ชัดเจน เป็นลำดับ มีเหตุผลแต่ละเรื่องก็จะมีจุดเด่น เนื้อหาพุทธธรรมท่านก็จะอธิบายคลี่คลายไปตามลำดับ ทำให้ผู้ศึกษาเกิดความสนใจไม่เครียด

บทสรุป

การสอนแบบอุปมาอุปไมยของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์ในการเผยแผ่ธรรมะด้วยวิธีการสอนแบบอุปมาอุปไมย มีการสอนโดยยึดหลักการ 2 อย่าง คือ อัมมาธิชฐาน และ ปุคคาลาธิชฐาน คือต้องรู้จักบุคคลที่จะสอน ต้องเลือกอุปมาสอนให้เหมาะกับบุคคล อุปมาจากรูปธรรมไปหานามธรรม อุปมาจากสิ่งที่ง่ายไปสู่สิ่งที่เห็นได้ยาก อุปมาจากสิ่งที่รู้อยู่แล้วไปสู่สิ่งที่ยังไม่รู้โดยยกเอาสถานการณ์ที่เกิดหรือสิ่งที่คนได้รู้ได้เห็นอยู่ในชีวิตประจำวันที่ยึดและเข้าใจกันอยู่แล้วนำมาอธิบายเปรียบเทียบ โดยมีจุดมุ่งหมาย 3 ประการคือ เพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้ง ตรองตามและเห็นจริงได้ และได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งโลกียธรรมและโลกุตระธรรม

การสอนโดยใช้การอุปมาอุปไมยของพระพุทธเจ้าจำแนกได้ 4 รูปแบบ คือ อุปมาก่อนกล่าวตามหลัง กล่าวความก่อนอุปมาทีหลัง ใช้อุปมาล้อมความ กล่าวอุปมาก่อนใช้ความล้อมอุปมา ต่อมาพระนาคเสนได้สอนเพื่อมุ่งอธิบายเนื้อหาสาระของธรรมะที่เกิดการถกเถียงกันทางความคิดในเรื่องหลักธรรมและประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าซึ่งไม่เคยมีใครคิดหรือสร้างคำถามขึ้นมาโต้ตอบเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพื่อจะทำลายความคิดเหล่านั้น พระนาคเสนจึงใช้การสอนแบบอุปมาอุปไมยโดยยกหลัก 2 อย่างเหมือนกับพระพุทธเจ้า คือ อัมมาธิชฐานและ ปุคคาลาธิชฐาน มาอธิบายธรรมะ เช่น อธิบายเรื่องรถกับร่างกาย เป็นต้น

References

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย..

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2545). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสื่อตะวันจำกัด.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2537). กุฐินสองที่สายใจธรรม. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). ปรัชญาการศึกษาของไทยภาคพุทธธรรม: แขนงนำการศึกษา (ภาคต้นของหนังสือปรัชญาการศึกษาของไทย). กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมมิ.

_____. (2558). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 23. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมมิในเครือบริษัทสำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮมจำกัด.

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2555). พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท). (2546). เหมือนกับใจคล้ายกับจิต. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : คิวพรีนท์ แมเนจเม้นท์.

พระสิริมังคลาจารย์. (2540). มังคลัตถที่ปณีแปล เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2543). มังคลัตถที่ปณีแปล เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระพุทธโฆสเถร. (2554). คัมภีร์วิสุทธิมรรค. พิมพ์ครั้งที่ 10. แปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรส.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2540). พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: เพชรรุ่ง.